

PROBLEM WYKORZYSTANIA KREDYTU BANKOWEGO W FINANSOWANIU ROLNICTWA W POLSCE I INNYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Ryszard Kata

Uniwersytet Rzeszowski

Streszczenie. Celem opracowania jest określenie znaczenia kredytu bankowego w finansowaniu gospodarstw rolnych oraz analiza przyczyn absencji kredytowej rolników. Stwierdzono, iż wykorzystanie tej formy finansowania rolnictwa w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej jest relatywnie małe. Sytuacja ta jest efektem występowania ograniczeń kredytowych o charakterze endogenicznym, tj. występujących po stronie gospodarstw rolnych. Jej źródłami są także niedoskonałości rynku finansowego oraz oferta i działanie banków, a także wpływ czynników makroekonomicznych.

Słowa kluczowe: kredyt bankowy, gospodarstwo rolne, ograniczenia kredytowe

WSTĘP

Kredyt należy zaliczyć do najbardziej elastycznych instrumentów stymulowania rozwoju gospodarki rolnej i z tego tytułu zajmuje on szczególną rolę w systemie finansowania rolnictwa [Kozioł 1997]. Jego znaczenie jest tym istotniejsze, że w rolnictwie zdominowanym przez indywidualne gospodarstwa rolne wykorzystanie innych instrumentów finansowania gospodarstw (kapitału udziałowego, leasingu, faktoringu itd.) jest bardzo ograniczone. Nie należy też oczekiwać, że instrumenty takie w najbliższym czasie mogą zastąpić kredyt rolny w jego funkcjach ekonomicznych (np. restrukturyzacyjnej czy dochodowej).

Jedną z głównych funkcji kredytu jest współfinansowanie inwestycji i szeroko ujętych procesów rozwojowych. Kredyt umożliwia rezygnację z okresu gromadzenia środków własnych na rzecz spłaty inwestycji – na którą został pobrany – z dochodów uzyskanych z jej realizacji. Zasada ta staje się jednak źródłem pułapki kredytowej w warunkach, gdy finansowe rezultaty inwestycji, co w rolnictwie występuje bardzo często, nie odpowiadają uprzednim założeniom i oczekiwaniom. W Polsce jest to przyczyną unikania kredytów przez rolników i trudności w kredytowaniu rolnictwa przez banki.

Rolnictwo samofinansujące się na ogół odznacza się małymi zdolnościami tworzenia funduszy wewnętrznych, co bezpośrednio wpływa na wolumen, strukturę i charakter inwestycji rolniczych. Samofinansowanie inwestycji utrwała dotychczasowy potencjał wytwórczy (inwestują podmioty posiadające środki a niekoniecznie te, które mają najlepsze szanse rozwojowe) [Kulawik 2004]. Odracza się terminy podejmowanych inwestycji i wydłuża czas ich realizacji, bo najpierw trzeba zgromadzić potrzebne fundusze. Inwestycje nabierają więc charakteru wysoko cyklicznego. Inwestowanie w rolnictwie jest niezbędnym warunkiem osiągnięcia w tym sektorze wyższej efektywności ekonomicznej i konkurencyjności, stwarza szansę przekształceń struktur nieefektywnych i tworzy podstawy do rozwoju sektora.

Wzrost udziału kredytów w finansowaniu produkcji rolniczej oraz rozwoju tego sektora jest zjawiskiem normalnym i występuje w rolnictwie wielu krajów [Tomczak 2004]. Z drugiej strony zaś rolnictwo jest narażone w sposób szczególnie na występowanie rozmaitych ograniczeń kredytowych, wynikających ze specyfiki tego sektora, ale także działalności instytucji finansowych.

W tym świetle przedmiotem opracowania jest problem wykorzystania kredytu bankowego w finansowaniu rolnictwa w Polsce oraz porównanie w tym zakresie naszego kraju z innymi krajami Unii Europejskiej. Metoda analizy porównawczej ma służyć odpowiedzi na pytanie, jakie jest znaczenie tego instrumentu w strukturze źródeł finansowania rolnictwa w Polsce i jak kształtuje się dynamika zadłużenia kredytowego gospodarstw rolnych, w porównaniu do innych krajów UE. Z kolei analiza czynników decydujących o absencji kredytowej rolników może być przyczynkiem do poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy istnieje w Polsce luka w finansowaniu gospodarstw rolnych kredytem bankowym. Luka finansowa (kredytowa) oznacza sytuację, w której istnieje określona liczba podmiotów, które mogłyby efektywnie wykorzystać kapitał kredytowy, ale nie mogą uzyskać finansowania z formalnego rynku kredytowego [The SME Financing GAP 2006]. Innym podjętym zagadnieniem jest problem samowykluczenia z rynku kredytowego, który dotyczy jednostek świadomie rezygnujących z kredytu na rzecz powolnego samofinansowania przedsięwzięć gospodarczych. Luka kredytowa oraz samowykluczenie z rynku kredytowego skutkują zaś niedostosowaniem popytu na kredyt rolny do potrzeb związanych z rozwojem i przekształcaniami rolnictwa.

W opracowaniu wykorzystano dane statystyczne Komisji Nadzoru Finansowego (KNF), Narodowego Banku Polskiego (NBP) oraz Eurostat. Posłużono się także wynikami badań ankietowych, realizowanych na próbie 736 indywidualnych gospodarstw rolnych z regionu Polski południowo-wschodniej.

ZADŁUŻENIE KREDYTOWE ROLNICTWA W POLSCE I INNYCH KRAJACH UE

Istnieją trzy zasadnicze źródła finansowania rolnictwa:

- 1) fundusze własne gospodarstw rolnych zasilane z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej, które mogą być wspierane także ze źródeł pozarolniczych,
- 2) wsparcie budżetowe o charakterze krajowym oraz zagranicznym (przede wszystkim pochodzące z budżetu Wspólnej Polityki Rolnej UE),

- 3) fundusze zewnętrzne, głównie o charakterze zwrotnym, pochodzące z banków, innych instytucji finansowych (np. towarzystw leasingowych) oraz wyspecjalizowanych instytucji wspierających rolnictwo (fundacje itp.).

Dla finansowania rozwoju rolnictwa zasadnicze znaczenie ma proporcja dochodów własnych – a ściślej funduszy inwestycyjnych, jakie mogą generować jednostki gospodarcze, do dochodów transferowych płynących do rolnictwa z zewnątrz. W kraju takim jak Polska, gdzie opóźnienia w rozwoju rolnictwa są ogromne, a struktura (agrarna, zatrudnienia itd.) nieefektywna, suma środków płynących do tego sektora z funduszy publicznych jest niewystarczająca dla sfinansowania kosztów jego przebudowy i modernizacji. Bardzo ograniczone są także możliwości kreacji funduszy własnych w gospodarstwach rolnych (zwłaszcza indywidualnych o charakterze chłopskim). Doświadczenia wielu krajów (m.in. Stanów Zjednoczonych) pokazują zaś, iż efektywna i racjonalna strategia przekształceń i rozwoju rolnictwa wymaga zaangażowania dużych środków w krótkim czasie. Wynikająca z tego zmiana generacji technologii, struktur produkcyjnych i zarządzania może przynieść znaczący wzrost efektywności ekonomicznej gospodarstw rolnych [Woś 2004]. W tym kontekście istotną rolę w procesie przebudowy i rozwoju rolnictwa należy przypisać kredytom bankowym, zwłaszcza zaś kredytom inwestycyjnym. Ich znaczenie wynika nie tylko z faktu zasilenia funduszy kierowanych na przedsięwzięcia rozwojowe, a tym samym uruchomienia efektu mnożnikowego i dźwigni finansowej przez kredytobiorcę. Obecnie, w warunkach funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), kredyty bankowe są niezbędne dla wielu rolników, aby móc skorzystać ze wsparcia finansowego UE kierowanego na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. Wreszcie kredyt bankowy jest także narzędziem integracji gospodarstwa z sektorem finansowym i szerzej otoczeniem instytucjonalnym rolnictwa, co sprzyja poprawie pozycji konkurencyjnej gospodarstw na rynku [Kata 2008].

Zmiany w wielkości zadłużenia kredytowego rolnictwa w Polsce od połowy lat 90. były kształtowane pod wpływem preferencyjnego kredytowania za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) oraz koniunktury w rolnictwie. Na popyt na kredyty rolne wpływały także ogólna koniunktura w gospodarce oraz zmienne decydujące o realnych kosztach pozyskania kapitału kredytowego przez rolników (stopa redyskontowa NPB, stopa inflacji) [Kata 2009].

Biorąc pod uwagę wartości nominalne obliża kredytowego, możemy stwierdzić, że w latach 1996–2009 następował sukcesywny wzrost zadłużenia rolnictwa (tab. 1). Jednakże widać wyraźnie, zwłaszcza po urealnieniu zadłużenia (skorygowaniu o wskaźnik inflacji w kolejnych latach), że w analizowanym okresie dynamika ta miała dużą zmienność. Pogorszenie koniunktury w rolnictwie w 1998 r. spowodowało dosyć głęboki spadek akcji kredytowej w tym sektorze i skutkowało realnym spadkiem zadłużenia rolników (tab. 1). Niska dynamika zadłużenia, cechująca się realnym wzrostem między 3,7 a 6,7%, utrzymywała się w latach 1999–2001. Pogarszająca się koniunktura gospodarcza, przejawiająca się obniżeniem tempa wzrostu gospodarczego, wzrostem bezrobocia, pogorszeniem się warunków wymiany z zagranicą, oraz niekorzystne relacje cen w rolnictwie wpływały negatywnie na podejmowanie decyzji o inwestycjach finansowanych kredytem. Ten ujemny wpływ był jednak łagodzony równoległym obniżeniem stopy kredytu redyskontowego, a tym samym stopy płaconej przez rolników (tab. 1). W okresie najgłębszego kryzysu w latach 2001–2002 poziom stopy kredytu redyskontowego obni-

Tabela 1. Zadłużenie rolników indywidualnych z tytułu kredytów bankowych oraz poziom preferencyjnego kredytowania rolnictwa w latach 1996–2009

Table 1. Indebtedness of farmers in respect of bank loans and the level of preferential crediting of agriculture (1996–2009)

Rok	Zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych z tytułu kredytów bankowych			Kredyty z dopłatami ARiMR udzielone rolnikom przez banki			
	kwota (w mln zł)	dynamika (rok poprzedni = 100%)		liczba w tys.	kwota (w mln zł)	obrotowe	
		wg cen nominalnych	wg cen realnych*			liczba w tys.	kwota (w mln zł)
1996	3 984	–	–	59,7	2 178,0	670,8	2 158,8
1997	5 665	142,2	123,8	58,7	3 081,4	542,2	2 544,3
1998	5 930	104,7	93,6	18,1	863,4	468,2	1 794,0
1999	6 599	111,3	103,7	21,2	1 188,4	477,5	2 003,3
2000	7 660	116,1	105,4	17,2	1 409,7	484,3	1 615,9
2001	8 619	112,5	106,7	17,6	2 081,3	373,9	2 143,8
2002	9 667	112,2	110,9	24,1	2 257,0	377,9	2 988,4
2003	10 883	112,6	111,7	24,6	2 371,9	411,9	2 599,0
2004	11 623	106,8	103,2	20,4	1 908,1	314,3	1 891,8
2005	11 966	103,0	100,8	21,1	2 115,4	62,8	804,5
2006	14 785	123,6	122,3	23,8	2 910,4	135,2	1 772,3
2007	17 376	117,5	114,7	22,7	3 281,5	84,4	1 164,7
2008	18 659	107,4	103,1	14,2	2 270,5	39,9	1 043,7
2009	19 422	104,1	100,6	10,7	1 784,1	40,4	855,2

* ceny z roku 2009, korekta o wskaźniki wzrostu cen dóbr i usług konsumpcyjnych dla lat 1997–2009 [GUS, Wskaźniki makroekonomiczne, www.stat.gov.pl].

Źródło: Dane NBP oraz ARiMR (Sprawozdania z działalności ARiMR w latach 2004–2007).

Source: NBP and ARMA statistics (Reports for ARMA activity 2004–2007).

żył się z 21% na początku 2001 r. do 7,5% na koniec 2002 r., a więc blisko trzykrotnie [Daniłowska 2007].

W latach 2000–2009 zadłużenie rolnictwa rosło zarówno nominalnie, jak i względnie w relacji do podstawowych parametrów określających wielkość produkcji końcowej i towarowej gospodarstw (tab. 2). W ujęciu agregatowym nie wskazuje ono na występowanie zagrożeń finansowych. Jest też nadal wyraźnie niższe od występującego w krajach rozwiniętych [Kulawik 2008].

W strukturze zadłużenia rolników z tytułu kredytów bankowych przeważają kredyty inwestycyjne, których udział na koniec 2009 r. wynosił 68,5%. Udział kredytów obrotowych wynosił 20%, kredytów w rachunku bankowym 7,6%, a pozostałych kredytów i pożyczek 4%. W strukturze zadłużenia wobec banków kredyty hipoteczne stanowiły na koniec 2009 r. 40% wartości, przy czym były to niemal wyłącznie kredyty złotowe. W latach 2005–2009 wzrosło zadłużenie rolników z tytułu kredytów długoterminowych, tj. powyżej 5 lat. Ich udział w strukturze zadłużenia wynosił na koniec 2009 r. 64,1%, przy czym kredyty od 5 do 10 lat stanowiły 21,9%, a kredyty powyżej 10 lat 42,3%.

Porównanie Polski do innych krajów Unii Europejskiej, pokazuje, że nasze rolnictwo jest zadłużone na relatywnie niskim poziomie (tab. 3). Świadczy o tym wskaźnik stopy

Tabela 2. Zadłużenie kredytowe indywidualnych gospodarstw rolnych w relacji do produkcji końcowej i towarowej w latach 2000–2008

Table 2. Indebtedness of farms in relation to the final output and market output (2000–2008)

Wyszczególnienie	Rok					
	2000	2002	2005	2006	2007	2008
1. Kredyty ogółem/produkcja końcowa (w %)	22,3	26,9	27,0	32,4	32,3	34,5
2. Kredyty ogółem/produkcja towarowa (w %)	26,5	32,0	32,2	37,1	38,6	39,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych NBP oraz GUS (Rolnictwo w 2008 r., GUS, Warszawa 2009).
Source: Own calculations based on NBP and CSO data (Agriculture in 2008, GUS, Warsaw 2009).

zadłużenia gospodarstw rolnych, będący relacją zobowiązań z tytułu kredytów bankowych do wartości aktywów. Zaprezentowane w tabeli 3 względne wskaźniki zadłużenia dla lat 2004 i 2007 są w pewnym sensie „zawyżone”, gdyż dotyczą relatywnie najlepszych gospodarstw rolnych, znajdujących się w polu obserwacji rachunkowości rolnej FADN¹. W istocie jednak zarówno w Polsce, jak i innych krajach UE gospodarstwa będące w polu obserwacji FADN mają zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej w rolnictwie [Wyniki standardowe... 2009].

Zadłużenie gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej jest bardzo zróżnicowane w poszczególnych krajach. Są kraje, w których stopa zadłużenia gospodarstw, tj. relacja zadłużenia kredytowego do aktywów, przekracza 20% (tab. 3) i w ich przypadku możemy mówić o bardzo dużej roli kredytów bankowych w finansowaniu rolnictwa. Z kolei w krajach takich jak Grecja, Włochy, Hiszpania, Irlandia czy Słowenia stopa zadłużenia gospodarstw rolnych nie przekracza 3%, a zatem znaczenie kredytów w finansowaniu tego sektora jest dosyć małe, dominuje zaś samofinansowanie. Nawet jednak biorąc pod uwagę relatywnie krótki – 4-letni – okres obserwacji, można zauważyć, że w krajach, gdzie kredyt jest powszechnie wykorzystywany przez rolników, wzrost przeciętnej powierzchni użytków rolnych oraz wzrost wartości majątku gospodarstw następują z reguły szybciej niż przeciętnie w całej Wspólnocie (tab. 3). W znacznie wyższym stopniu również wzrost aktywów finansowany jest z kredytów bankowych.

Oczywiście poszukiwanie zależności między poziomem kredytowania rolnictwa a przemianami strukturalnymi i rozwojem potencjału produkcyjnego tego sektora w UE jest trudne. Inna jest bowiem sytuacja krajów, które „wielkie pchnięcie” inwestycyjne mają już za sobą i które osiągnęły „nową jakość strukturalną” rolnictwa, inna zaś takich jak Polska, gdzie procesy te przebiegają bardzo powoli. Relacja między wzrostem zadłużenia gospodarstw rolnych a wzrostem wartości ich aktywów w latach 2004–2007 dowodzi, iż Polskę należy lokować w grupie krajów, w których procesy przekształceń i rozwoju sektora finansowane są głównie z funduszy własnych – w istotnej mierze wspieranych obecnie środkami finansowymi z budżetu WPR.

¹W przypadku Polski dane statystyczne FADN są reprezentatywne dla zbiorowości 753 tys. gospodarstw rolnych o wielkości ekonomicznej powyżej 2 ESU.

Tabela 3. Zadłużenie kredytowe a wzrost przeciętnej powierzchni użytków rolnych oraz aktywów gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej w latach 2004 i 2007

Table 3. Credit debt and increase of the average area of agricultural land and farm assets in the European Union in 2004 and 2007

Kraj	Stopa zadłużenia (zobowiązania/aktywa) w %		Zmiany między latami 2004 a 2007				
	2004	2007	wzrost stopy zadłużenia (w p.p.)	nominalny wzrost zadłużenia (w %)	wzrost przeciętnej powierzchni UR gospo- darstw	średnie tempo wzrostu aktywów	wzrost zadłużenia/ wzrost aktywów w %
Dania	55,7	57,2	1,5	64,7	16,6	1,20	53,5
Holandia	38,6	33,6	-5,0	32,6	2,7	1,04	74,8
Francja	36,2	37,5	1,3	4,2	2,7	1,03	20,7
Szwecja	31,0	34,1	3,1	18,1	4,5	1,10	21,7
Łotwa	30,2	23,2	-7,0	100,8	-1,8	1,13	45,6
Węgry	29,9	28,0	-1,9	-16,9	0,9	1,03	50,8
Estonia	28,8	22,7	-6,1	105,3	1,6	1,11	45,7
Belgia	26,6	29,8	3,2	15,9	7,2	1,09	15,8
Finlandia	26,5	26,1	-0,4	31,7	9,7	1,09	27,9
Czechy	22,6	24,0	1,4	11,3	-5,3	1,05	13,8
Niemcy	18,1	17,2	-0,9	13,5	9,4	1,02	31,0
Litwa	17,1	11,2	-5,9	255,1	-1,2	1,15	28,8
Luksemburg	16,7	17,1	0,4	12,8	12,1	1,05	13,7
Wielka Brytania	10,7	12,8	2,1	22,7	5,4	1,13	6,0
Polska	10,2	10,2	0,0	27,4	14,1	1,09	9,9
Austria	9,2	10,6	1,4	-1,2	3,8	1,05	1,4
Słowacja	8,2	3,1	-5,1	80,8	10,2	0,99	-42,4
Portugalia	4,1	3,2	-0,9	94,5	29,3	1,06	8,6
Hiszpania	2,1	2,8	0,7	1,4	-0,4	1,14	0,7
Irlandia	2,0	2,8	0,8	33,6	10,5	1,23	1,0
Słowenia	2,0	2,4	0,4	-17,7	-6,6	1,00	43,9
Włochy	1,2	1,2	0,0	9,3	11,8	1,07	0,8
Grecja	0,4	0,6	0,2	-31,2	8,5	1,03	-1,7
UE razem*	15,4	14,2	-1,2	-4,2	-8,7	1,01	-24,2

* w 2004 r. UE-24 (bez Malty, Bułgarii i Rumunii), w 2007 r. UE-27

Źródło: Obliczenia własne na podstawie statystyki FADN (ec.europa.eu/agriculture/rica/database).

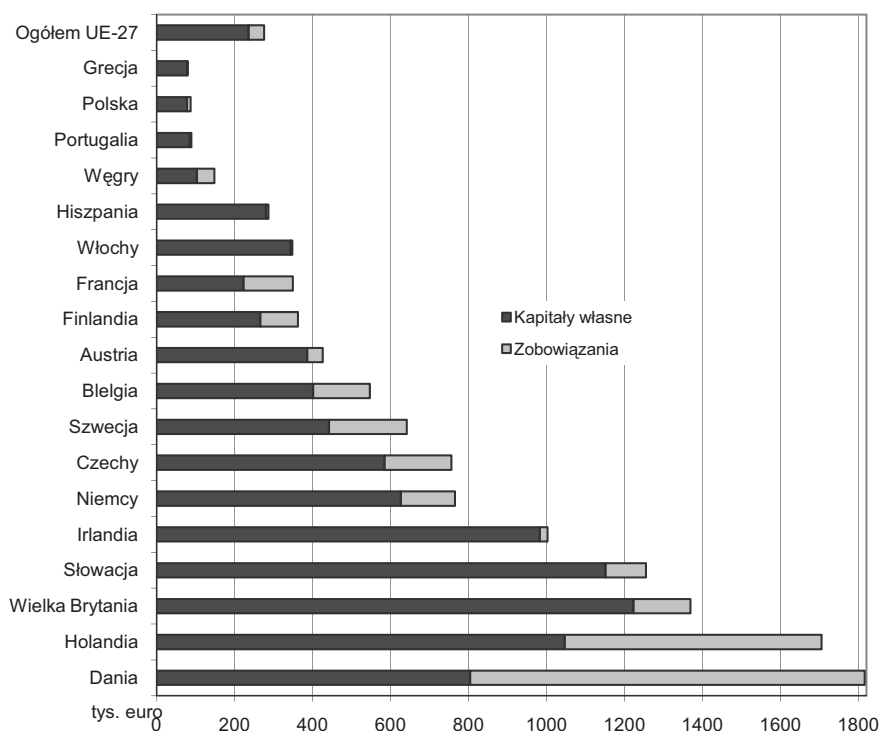
Source: Own calculation on the basis of FADN (ec.europa.eu/agriculture/rica/database).

KREDYT W STRUKTURZE FINANSOWANIA GOSPODARSTW ROLNYCH

W literaturze dosyć często spotkać można tezę o preferowaniu przez rolników funduszy wewnętrznych w hierarchii źródeł finansowania [Barry, Bierlen, Sotomayor 2000]. Przyczyną takiej sytuacji może być charakterystyczna dla rolników zachowawcza men-

talność kredytowa. Awersja do kredytów powoduje, że rolnicy świadomie decydują się na powolne akumulowanie kapitałów własnych i związane z tym niewielkie i cykliczne inwestowanie oraz utratę transferów budżetowych związanych z kredytowaniem preferencyjnym (jeśli takie funkcjonuje) [Kulawik 2001]. Inna koncepcja struktury finansowania gospodarstw rolnych wskazuje na niedoskonałości rynku finansowego jako przyczynę takiej sytuacji. Na przykład niedostateczny poziom konkurencji, asymetria informacji, negatywna selekcja to przyczyny, które mogą podnosić koszty kredytu dla rolnika lub ograniczać dostęp rolników do tego źródła finansowania.

Dane zaprezentowane na rysunku 1 wskazują na bardzo duże dysproporcje w wartości kapitałów, jakimi dysponuje przeciętne gospodarstwo rolne w poszczególnych krajach UE. Z drugiej strony zaś wskazują także na bardzo zróżnicowany udział zobowiązań w strukturze finansowania aktywów (przy czym w zobowiązaniach zdecydowanie przeważają kredyty bankowe). Generalnie można zauważyć, iż wraz ze wzrostem ogólnej wartości kapitałów wyższy jest też na ogół wkład zobowiązań w finansowaniu aktywów gospodarstwa. Największy jest w takich krajach jak Dania, Holandia, Wielka Brytania i Szwecja. Wysoki jest także udział kredytów w finansowaniu gospodarstw w Czechach,

Rys. 1. Struktura finansowania gospodarstw rolnych w wybranych krajach Unii Europejskiej w 2007 r. (wartości średnie w tys. euro)

Fig. 1. Farm financial structure in selected European Union countries in 2007 (average values in thousands euro)

Źródło: Jak w tabeli 3.

Source: As in table 3.

Niemczech, Belgii i we Francji. Na drugim biegunie zarówno pod względem poziomu kapitałów ogółem, jak i udziału kapitałów zewnętrznych w strukturze finansowania gospodarstw są takie kraje jak Polska, Grecja, Portugalia czy Węgry. Do grupy tej należą też kraje bałtyckie.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, dlaczego kredyt bankowy jest w tak niewielkim zakresie wykorzystywany w rodzimym rolnictwie, posłużono się wynikami badań ankietowych indywidualnych gospodarstw rolnych. Badania te, przeprowadzone w regionie Polski południowo-wschodniej w latach 2007–2009, dotyczyły powiązań gospodarstw rolnych z bankami². Spośród ankietowanych 736 indywidualnych gospodarstw rolnych 264 (35,9%) wykazywały zadłużenie z tytułu kredytów bankowych (chodzi wyłącznie o kredyty rolne) pobranych w latach 2002–2006. Zatem 472 gospodarstwa (64,1%) w badanym okresie nie korzystały z kredytów rolnych. Kierowników tych gospodarstw poproszono o wskazanie przyczyn takiej sytuacji. Warto dodać, iż rolnicy mieli możliwość wskazania dowolnej liczby przyczyn, które następnie były klasyfikowane w określone grupy przyczyn ogólnych (tab. 4).

Wyniki badań dowodzą, iż 54,4% spośród badanej zbiorowości rolników jako przyczynę absencji kredytowej wykazywało brak potrzeby, przy czym dla 44,3% respondentów była to jedyna wskazana przyczyna. Oczywiście można przyjąć, iż przynajmniej część z tych rolników posiada wystarczające fundusze własne, by realizować obronę przez siebie ścieżkę rozwoju gospodarstwa. W istocie jednak takiej odpowiedzi udzielali najczęściej właściciele relatywnie małych i słabych ekonomicznie gospodarstw rolnych³. Analiza wielkości produkcji realizowanej przez te gospodarstwa oraz ich powiązań z rynkiem wskazuje, iż około 25% jednostek z badanej zbiorowości jest faktycznie nieczynnych ekonomicznie (produkcyjnie). Gospodarstwa takie nie zgłaszają zatem zapotrzebowania na kapitał służący finansowaniu działalności gospodarczej. Obok nich można wyróżnić grupę gospodarstw, których kierownicy deklarowali „niechęć do brania jakiegokolwiek kredytu”. Rolników tych charakteryzuje zatem „awersja” do kredytowania i zachowawcza mentalność kredytowa. Są to ograniczenia o charakterze psychologicznym, mające także swoje podłoże w obawie przed bankami oraz skomplikowanymi procedurami bankowymi. Takie postawy są też efektem wcześniejszych negatywnych doświadczeń własnych lub zaobserwowanych u innych w aspekcie kredytowania gospodarstw, szczególnie wyniesionych z początkowego okresu transformacji ustrojowej, gdy wielu rolników wpadło w pułapkę zadłużenia. Przyczyną takich postaw może być także dominacja orientacji proprodukcyjnej kosztem finansowej u wielu rolników oraz często niski poziom ich wiedzy o produktach kredytowych [Kata 2010].

Wielu rolników (33,1%) wskazywało jako przyczynę absencji kredytowej sytuację wewnętrzną gospodarstwa. Przy tym prawie co piąty rolnik deklarował obawę przed trudnościami w spłacie kredytów, a blisko 4% wskazywało jako przyczynę ograniczenie działalności rolniczej lub likwidację gospodarstwa.

---

²Badania były realizowane na losowo wybranej próbie indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni co najmniej 1 ha UR, które uzyskały dopłaty bezpośrednie z UE w 2006 r.

³Przeciętna wielkość ekonomiczna gospodarstwa wynosiła w tej grupie 6,8 ESU, zaś powierzchnia UR 6,5 ha i obie te wielkości były o około 40% niższe niż w całej badanej zbiorowości.

Tabela 4. Przyczyny niekorzystania z kredytów przez rolników
 Table 4. The reasons for not using bank credits by farmers

ogólna	Przyczyny		Odsetek	
	szczegółowa		rolników*	wskazań
I. Niekorzystne warunki kredytowania	wysokie oprocentowanie		18,0	10,1
	• wysokie prowizje		7,2	4,0
	• brak (krótki) okres karencji		0,8	0,5
	• krótki okres spłat		2,8	1,5
	• uciążliwe procedury		5,5	3,1
	• inne		0,2	0,1
	razem		22,7	19,3
II. Trudności w uzyskaniu kredytu ze strony banku	• brak właściwej informacji		4,0	2,3
	• brak pomocy konsultingowej		0,8	0,5
	• za wysokie wymagania co do:		5,7	3,2
	– zabezpieczeń		3,0	1,7
	– minimalnej kwoty kredytu		0,6	0,4
	• inne		0,2	0,1
razem		11,0	8,1	
III. Odmowa banku	• brak możliwości zabezpieczenia		0,4	0,2
	• niska zdolność kredytowa		1,1	0,6
	razem		1,5	0,8
IV. Sytuacja wewnętrzna gospodarstwa	• niechęć do brania jakiegokolwiek kredytu		17,8	10,0
	• obawa przed trudnościami w spłacie kredytu		18,4	10,3
	• ograniczanie działalności rolniczej		3,4	1,9
	• inne		0,4	0,2
	razem		33,1	22,4
V. Ograniczenia wynikające z sytuacji ogólnej	• niska dochodowość produkcji rolnej		18,0	10,1
	• dekonunktura na rynku rolnym		2,1	1,2
	• brak wsparcia ze strony państwa		1,5	0,8
	• niepewność zbytu produktów rolnych		11,7	6,5
	• inne		0,4	0,2
	razem		23,9	18,9
VI. Nie było takiej potrzeby			54,4	30,5

* suma kolumny przekracza 100%, gdyż respondenci mieli możliwość wskazywania dowolnej liczby przyczyn

Źródło: Badania ankietowe.

Source: Author's research.

Łącznie zatem około 2/3 rolników nie korzysta z kredytów z powodów o charakterze endogenicznym (brak potrzeby, awersja do kredytów, obawa przed trudnościami w ich spłacie itd.), często mających swoje źródło w słabości ekonomicznej gospodarstwa. Jest jednak także dosyć liczna grupa rolników, którzy wskazują na przyczyny zewnętrzne, tj. leżące po stronie banków lub wynikające z ogólnej sytuacji makroekonomicznej (tab. 4).

Są to rolnicy, którzy wykazują zainteresowanie kredytami, ale nie mogą z nich skorzystać lub w wyniku oddziaływania ograniczeń zewnętrznych rezygnują z tego instrumentu finansowego na rzecz powolnego finansowania przedsięwzięć gospodarczych z funduszy własnych. Jedną z barier jest polityka cenowa i „kontraktowa” banków, którą uważają za nieprzychylną i niekorzystną dla siebie. Dla 18% rolników oprocentowanie kredytów jest za wysokie, aby je zaakceptować, z kolei 7,2% respondentów wskazuje na nazbyt wysokie prowizje bankowe. Wielu rolników wskazywało także na uciążliwe procedury kredytowe (5,5%), zbyt krótki okres spłaty kredytu itp. Istotne bariery to także brak właściwej informacji i pomocy konsultingowej ze strony banków oraz za wysokie, zdaniem rolników, wymagania banków w zakresie zabezpieczeń i zdolności kredytowej. Niektórzy wskazywali też na brak zainteresowania banków w przypadku niewielkiej kwoty kredytu. Warto dodać jednak, iż na tego typu bariery częściej wskazywali klienci banków komercyjnych niż spółdzielczych.

Nie można oczywiście pominąć także czynników wynikających z ogólnej sytuacji gospodarczej, które powodują zaniechanie lub odkładanie decyzji kredytowych przez rolników. Na takie przyczyny absencji kredytowej wskazywało prawie 24% respondentów. W ramach tej grupy przyczyn rolnicy wskazywali głównie niską dochodowość produkcji rolnej (18% ankietowanych) oraz niepewność zbytu produktów (11,7%). Niepewność sytuacji w otoczeniu, połączona z nieufnością części rolników do stabilności polityki rolnej, w tym polityki wsparcia rolnictwa ze strony sektora publicznego, powoduje, iż rolnicy rezygnują z sięgania po kredyty, nawet gdy są one subsydiowane przez państwo.

PODSUMOWANIE

Kredyt bankowy, pomimo jego długiego funkcjonowania w sektorze rolnym i bogatej tradycji, jest wciąż instrumentem mającym ograniczone wykorzystanie w procesach finansowania gospodarstw rolnych w Polsce. Co prawda w ostatnich latach ponownie zyskuje on na zainteresowaniu rolników, o czym świadczy rosnące nominalnie i realnie zadłużenie gospodarstw rolnych w bankach, jednak w porównaniu do innych krajów Unii Europejskiej, a w szczególności krajów wiodących w zakresie rozwoju rolnictwa, możemy mówić o bardzo ograniczonym jego zastosowaniu. Dotyczy to zarówno finansowania bieżącej działalności gospodarstw rolnych, jak i działalności inwestycyjnej. Zdecydowana przewaga samofinansowania w rodzimym rolnictwie w stosunku do finansowania zewnętrznego w dużym stopniu przyczynia się do petryfikacji dotychczasowego potencjału produkcyjnego i struktury agrarnej rolnictwa.

Problem ograniczonego wykorzystania kredytów bankowych w finansowaniu gospodarstw rolnych w Polsce jest wielowymiarowy. Wynika on z niedostatecznej dostępności kredytów dla rolników, co jest spowodowane przez liczne niedoskonałości rynków finansowych (takie jak np. asymetria informacji) oraz określone postawy i model działania banków w zakresie finansowania tego sektora. Niedopasowanie preferencji oraz motywacji kredytobiorców i kredytodawców skutkuje m.in. podwyższonymi kosztami kredytu, wysokimi wymaganiami banków co do zabezpieczeń i zdolności kredytowej, niechęcią do udzielania niewielkich kwotowo kredytów, nadmiernym – zdaniem rolników – zbiurokratyzowaniem procedur kredytowych. Te wszystkie ograniczenia odcinają

przynajmniej części gospodarstw rolnych, drogę do kredytu z instytucjonalnego rynku finansowego, stanowiąc dowód na występowanie luki kredytowej w rolnictwie.

Inna grupa przyczyn, o jeszcze większym znaczeniu, ma swoje źródło w endogenicznych ograniczeniach i słabościach rodzimych gospodarstw rolnych (występujących zwłaszcza w obszarze rolnictwa rozdrobnionego). Te ograniczenia są powszechnie znane, należy do nich m.in. rozdrobnienie agrarne, nieefektywne struktury produkcyjnej, słabe relacje z rynkiem, niska zdolność do akumulacji kapitału własnego. W zbiorowości gospodarstw dotkniętych tą grupą ograniczeń można wyróżnić takie jednostki, które ze względu na posiadane zasoby i fazę rozwoju w zasadzie w sposób definitywny podlegają wykluczeniu z rynku kredytowego. Jednostki takie nie wykazują zainteresowania sięganiem po kredyty. Wynika to z braku potrzeby, niechęci do zadłużania się w banku oraz obaw przed trudnościami w spłacie kredytów.

Istnieje jednak grupa rolników, którzy mogliby efektywnie korzystać z kredytów, ale odkładają decyzje o finansowaniu w ten sposób przedsięwzięć rozwojowych w gospodarstwach. Inni z kolei wykazują zainteresowanie kredytami, ale nie są w stanie z nich skorzystać. Poszerzenie dostępu rolników do kredytu, a także przełamanie wykluczenia kredytowego w tym sektorze jest zatem kwestią kluczową dla zdynamizowania przekształceń i rozwoju rolnictwa. Chodzi o to, aby nie zamykać drogi do tej formy finansowania tym jednostkom, które mają szansę i perspektywy na rozwój, ale w pierwszym rzędzie starają się korzystać z środków własnych, oraz tym, które z przyczyn zewnętrznych podlegają wykluczeniu z rynku kredytowego.

PIŚMIENNICTWO

- Barry P.J., Bierlen R.W., Sotomayor N.L., 2000. Financial structure of farm businesses under imperfect capital markets, *American Journal of Agricultural Economics*, 82, 920–933.
- Daniłowska A., 2007. Poziom, zróżnicowanie oraz uwarunkowania kosztów transakcyjnych kredytów i pożyczek rolniczych, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Kata R., 2010. Korzystanie przez rolników i przedsiębiorców wiejskich z usług bankowych – analiza preferencji i ograniczeń, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1 (322), 143–162.
- Kata R., 2008. Relacje rolników z instytucjami w aspekcie finansowania gospodarstw ze źródeł zewnętrznych, [w:] *Konkurencyjność podmiotów rynkowych*, Kopycińska D. (red.), Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, 125–136.
- Kata R., 2009. Kredyty bankowe w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa w Polsce, *Problemy Rolnictwa Światowego*, t. 8 (XXIII), 85–94.
- Kozioł Z., 1997. System kredytowy gospodarki rolnej w Polsce, [w:] *Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych*, t. 1, Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa, 7–25.
- Kulawik J., 2001. Polityka kredytowa a modernizacja rolnictwa, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1, 17–26.
- Kulawik J., 2008. Finanse i kredytowanie rolnictwa w 2007 r., *Bank i Rolnictwo*, nr 5.
- The SME Financing GAP (Vol. I): Theory and Evidence, OECD Publishing, Brussels 2006.
- Tomczak F., 2004. Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolno-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, SGH, Warszawa.
- Woś A., 2004. W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa, IERiGŻ, Warszawa.
- Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2008 r., IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009.

PROBLEM OF BANK CREDIT USE IN FINANCING AGRICULTURE IN POLAND AND OTHER STATES OF THE EUROPEAN UNION

Abstract. The aim of the study is to determine significance of a bank credit in financing farms and to analyze reasons of farmers absence in the credit market. It was found that the use of this form of financing agriculture in Poland compared to other European Union countries is relatively small. This situation is a result of credit constraints of agricultural farms. Moreover, the situation is also an effect of financial market failures, bank offers and activity as well as macroeconomic factors.

Key words: bank credit, agricultural holding, credit constraints

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 19.06.2010